

Fig. 1. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1993. – *Nordostansicht der Kirche.*

LÆBORG KIRKE

MALT HERRED

Sognet nævnes første gang i kirkelisten i Ribe Olde-moder (ved midten af 1300'rne), hvor kirken er sat til en afgift på 2 skilling sølv (jfr. s. 1020f.). Præsten residerede på reformationstiden (en kort tid?) i sog-net, men siden 1538 har Læborg været anneks til Ve-jen (jfr. 2875).

Fru Bege Clausdatter Emmiksen til Hundsbæk, enke efter Peder Galskyt, aflagde som kirkeværge 1586-87 regnskab overfor sysselprovsten Anders Sø-rensen Vedel (jfr. (†)altertavle).¹ I tiden efter svenske-

krigene giver tingbogen visse oplysninger om *tien-den*, dennes opkrævning og bortforpagtning. I Erik Krag's tid som sysselprovst forbød hans fuldmægtig Hans Hansen 1662 sognemændene i Læborg at ind-tage deres korn, før negene var blevet talt på mar-kerne. Tienden blev 1675 bortforpagtet til sogne-mændene på vegne af fire navngivne mænd fra Gam-melby, Nyby, Nordenskov og Drostrup. Forpagt-ningen skulle gælde for de pågældendes livstid, men blev opsagt overfor provstiskriveren ved herredstin-

get 1680, idet sogneboerne, modsat hvad der var blevet lovet dem, var blevet afkrævet skat af tienden.²

Kronen solgte 1720 kirken til overfører Hans Bachmann til Estrup.³ Den tilhørte herefter herregården Estrup (Malt sogn) til 1831, da Laurids Frederik Lautrup solgte gården men beholdt kirken, der kom til at høre under hans nye gård Dortheasminde (Vejen sogn).⁴ Sognets beboere købte kirken 1874,² der 1911 overgik til selveje.⁵

En *signet* fra 1000-årene for hertug Balduin (IV) af Flandern (†1035) blev 1906 fundet nær Hærvejen syd for kirkegården.⁶ Kirken måtte ved klokkeopkrævningen 1528 afgive en *†klokke* (se inventar).

Sagn. Tømmeret skal være hugget i en skov ved Hundsbæk. Skoven blev siden brændt af for at forjage en lindorm, som holdt til der; men ormen lagde sig i stedet om kirken, indtil det lykkedes at dræbe

den.⁷ Tårnets nedstyrtning og reduktion 1818 (jfr. ndf.) har givet anledning til flere sagnagtige historier. Det skal have været 15 alen højere og have tjent som sømærke for Vesterhavet.⁸

Kirken ligger i den nyere landsbys sydlige udkant med smuk udsigt over det bakkede terræn. Kirkestedet hørte i fællesskabets tid til byen Drostrup østligere i sognet. Matrikelkortet 1784 (fig. 2) viser den fritliggende kirke nær ved Hærvejen kun med et par huse som nærmeste naboer. Den næsten kvadratiske *kirkegård*, hegnnet af dobbelte stendiger, har bevaret sine gamle skel undtagen mod syd, hvor den er udvidet 1921.² Det sløjfede syddige markeres nu af en

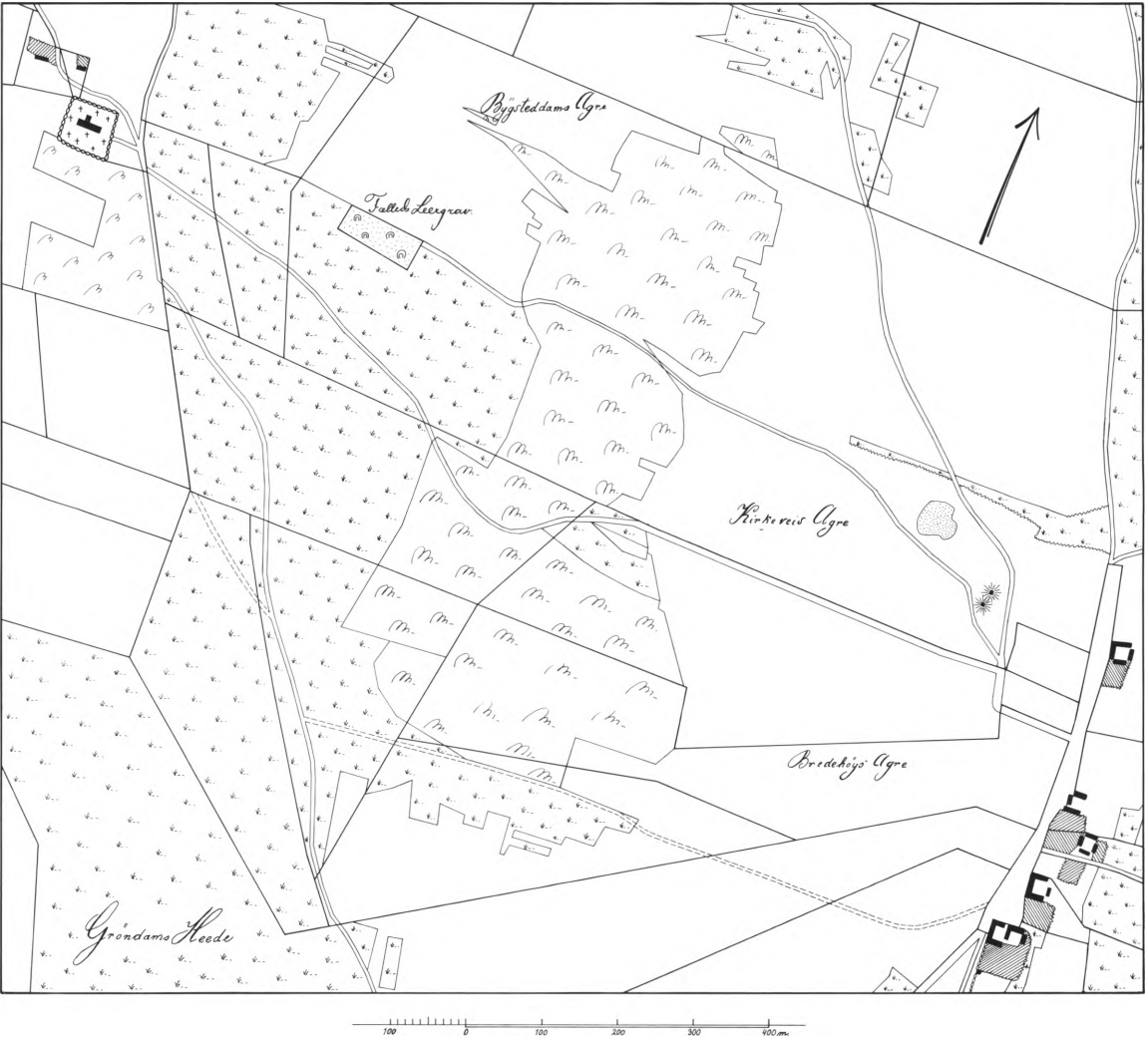

Fig. 2. Matrikelkort 1:10000 af Drostrup bys jorder, målt af Astrup 1784. Rettelser medtaget indtil 1865. Kopieret af Anna Thorsen. – *Katasterkarte, vermessen 1784.*

Fig. 3. Luftfoto af kirken og kirkegården set fra syd. Sylvest Jensen fot. 1947. Det kgl. Bibliotek. – *Luftaufnahme von Kirche und Friedhof Südansicht, 1947.*

thujahæk. Terrænet falder mod sydvest fra et punkt nordøst for kirkegården. Som i Føvling ligger kirken altså ikke på stedets højeste punkt. Hovedindgangen midt i norddiget lukkes af jerngitre mellem tre rejste kampesten. Indgangen synes at stå på samme sted som den gamle *†kirkegårdsport*, 1828⁹ benævnt som »ligporten«. En østre *†låde* synes at have været placeret midt i det gamle østdige (sml. fig. 2).

To asketræer flankerer indgangen i nord. Store, ældre træer inden for vestdiget (fig. 3) er fældet for få år siden. Den græsklædte kirkegård var formodentlig langt ind i 1800'erne uden videre beplantning, og endnu degnen Hans Hansen, der virkede fra 1856, brugte afgrøderne som staldfoder. Leen hang i en tjørn i et hjørne af kirkegården.²

Et *ligkapel* med mandskabsrum er 1987 opført øst for kirkegårdens udvidede afsnit (ark. Jakob Mortensen). Samme år nedbrød man et *†kapel*

(fig. 3) fra 1935 i den gamle kirkegårds sydvestre hjørne.

En *†klokkestabel* af egetømmer var opsat nogle år inden 1791,¹⁰ fordi tårnet var brøstfældigt. Det er formodentlig denne stabel, der 1804-12 omtales som »klokkehus«. Inden nedstyrtningen 1818 var klokken igen ophængt i tårnet (se ndf.).²

En stor *runesten* fra vikingetiden, den såkaldte Læborgsten, er opstillet på kirkegården foran våbenhuset. Stenen, der er forsøgt kløvet, lå tidligere på marken ca. 150 m nord for kirken. Indskriften ledsages af to Thorshamre og lyder: »Tue, Ravns ætling, huggede disse runer efter Thyre sin drotning (dvs. sin drots hustru)«. Stenen hører indholdsmæssig sammen med Horne-steinen (s. 1445) og Bækkesteinen (nr. 1, s. 2389). Den blev flyttet til kirkegården og fredlyst 1822, anbragt liggende inden for diget. 1935 blev den rejst på en sokkel, og et lille stykke af stenen,

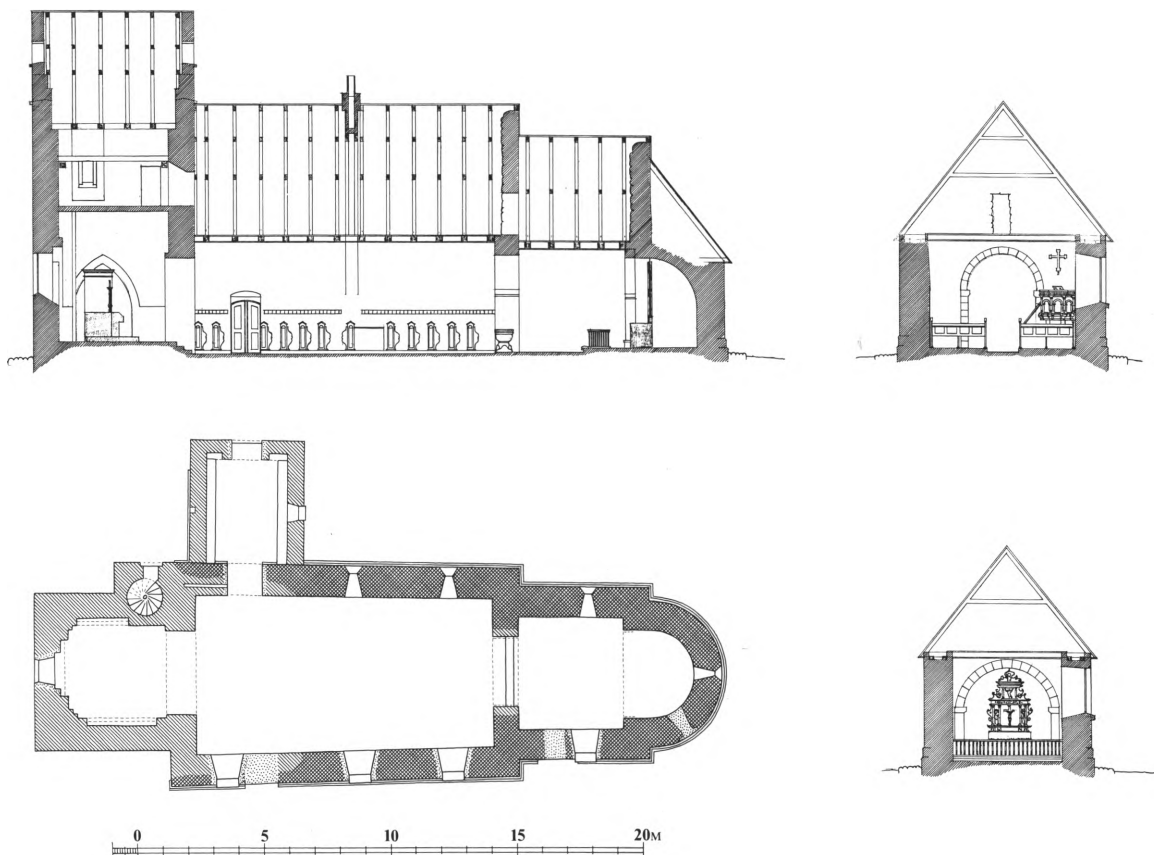

Fig. 4. Grundplan og snit, 1:300, målt af Aage Bugge og Rudolph Gram 1946. Grundplanen omtegnet af Marianne Nielsen 1993. – *Grundriss*.

der var kommet for dagen ved omsætning af diget 1888, blev muret fast på sin oprindelige plads. Andre granitstykker af samme karakteristiske stenart som runestenen, med mange røde korn, er fundet blandt digets sten.¹¹

En *†helligkilde* i kirkegårdens sydvestlige hjørne, nævnt i præsteindberetningen til Ole Worm 1638, forsvandt med kirkegårdens dræning i 1870'erne.¹²

BYGNING

Kirken er en romansk kvaderstensbygning, bestående af apsis, kor og skib. Hertil er i senmiddelalderen føjet et tårn i vest og et våbenhus ved skibets nordside. Tårnet, der oprindelig var højere, fik sin nuværende form efter en sammenstyrtning 1818. Orienteringen har en mindre afvigelse til nord.

I den lille, helstøbte *kvaderstenskirke* har den halvcirkulære apsis centrum i korgavlens yderside. Koret er afsat som et indvendigt kvadrat, mens skibets langmure divergerer en del mod vest, hvor gavlen er 0,7 m bredere end i øst. Skibet har, efter hvad man kan dømme, bevaret sin oprindelige længde, men hele vestenden er invendig ommuret i tegl i forbindelse med tårnbyggeriet.

Kvaderstensmurene hviler på en *dobbeltsokkel* med hulede skråkanter (s. 2672, fig. 16). I nord-siden er soklen tildels dækket af terrænet. I syd er fundamentet blottet ved afgravning: soklen hviler på flade marksten, der springer 15-20 cm frem fra muren. Mellem apsis og kor, og kor og skib, er skråkantprofilernes hjørner hugget ud i vekselvis 1. og 2. sokkelskifte. Herover er granitkvadrene muret i regelmæssige skifter med forbandt mellem hver bygningsdel. Der er otte

Fig. 5. Kirken set fra sydøst. Sven Thoby fot. 1965. Det kgl. Bibliotek. – *Südostansicht der Kirche, 1965.*

skifter i apsis, ni i koret og ti i skibet. Mens sydsiden, navnlig skibets vestre del, er forstyrret ved omsætninger, forekommer nordsiden velbevaret. I skibets nordmur, 1,5 m fra det østre hjørne, antyder et spring i skiftegangen, at byggeriet har været afbrudt i en kortere eller længere tid. Byggearbejdet er, som det er vanligt, påbegyndt i øst med apsis, kor og triumfmur som første etape, hvorefter man er gået videre med skibets mure.

Vinduer. Et vindue midt i apsis og tre i nordsiden, et i koret og to i skibet, er genåbnet ved en restaurering 1950-51. Alle har monolite overliggere og sålbænke. Apsisvinduet er anbragt i 4. skifte over soklen; korets og skibets vinduer sidder i samme niveau med bund i 6. skifte. Skibets vinduer har karme af rejste kvadre, det vestre dog sammenflikket af flere sten. Vinduerne fremtræder indvendig som forholdsvis smalle åbninger; det lille apsisvindue måler kun 50 x 18 cm i lysningen. Nordsidens vinduer, der nævnes

som tilmurede 1791,¹⁰ er formodentlig lukket allerede i senmiddelalderen. Fra et af sydsidens ødelagte vinduer stammer formodentlig en overligger, der er indsat i våbenhusets vestside med hulningen opad. Åbningen er kun 45 cm bred i murflugten og dermed mindre end de bevarede vinduer i kirkens nordside.

Døre. Ingen af kirkens tre døre er bevaret i deres oprindelige skikkelse. En præstedør i korets sydside er tilmuret ligesom skibets syddør, mens den ibrugværende norddør er stærkt udvidet. Præstedøren (fig. 7) ses kun udvendig, hvor den fremtræder som en lav, retkantet åbning, 157x74 cm, tilmuret med kvadre. Karmene er tildels af rejste kvadre, der bryder begge sokkelled. Døren dækkes af en stenbjælke, der dog oprindelig må have ligget højere.

Skibets døre blev begge ændret i det indvendige, hvor de afsluttedes med fladbuer, i forbindelse med en senmiddelalderlig ombygning

Fig. 6. Parti af korets tagrum (s. 2916) med planker fra (†)dørfløj o. 1650 (s. 2931), genanvendt som skråstivere. EN fot. 1993. - Chor, Dachboden. Partie mit den als Streben wiederverwendeten Planken eines (†)Türflügels, um 1650.

af skibets vestende (se ndf.). Af den tilmurede syddør ses nu kun det udvendige, nedre parti. Forholdene er diffuse som følge af omsætninger, på plads er dog den nedre, hjørnehugne sokkelsten i øst. En lang kvader (118 cm) er indmuret i åbningen, der ellers er lukket med tegl. Indvendig spores den østre karm. Den ommurede norddør, udvidet i østsiden 1950, er retkantet mod våbenhuset, hvor karmene er af kvadre.

Indre. Væggene er af marksten ligesom de to østre gavltrekanter (jfr. fig. 6); kun apsis- og korbuen er af tildannede kvadre, der i 1880'erne blev afrenset for hvidtekalk. Skibets vestparti er som nævnt ommuret i senmiddelalderen. Apsiden dækkes af et støbt *kvartkuglehvalv*, hvis øvre del er noget fladtrykt. Tagrummet er utilgængeligt, hvorfor en nærmere undersøgelse ikke er mulig. Fundet af romanske *†*kalkmalerier 1950 (se ndf.) viser dog, at en ønsket ommuring i 1850'erne⁴ kun kan have været af begrænset omfang. Den runde bue smykkes af enkle *kragbånd* (s. 2672, fig. 3) med en hulet skråkant på undersiden ind imod rummet (den søndre dog også i vestsiden). Korbuen (fig. 9) har lignende *kragbånd* (s. 2672, fig. 4) og ved foden en *skråkantsokkel*. Vanger og bue er »udluset« med mindre granitstykker; i søndre vange er i 2. skifte en sprække (45×7 cm) ladt åben mellem de to hjørnehugne kvadre. Træloftet over kor og skib står siden 1950 med synlige bjælker.

Tagværker. Korets omsatte egetagværk, 5 fag, er uden stivere bortset fra fire dørplanker (jfr. (†)dørfløj) og har hanebånd af gamle spær. I både spær og hanebjælker ses rektangulære udstemninger (jfr. fig. 6) fra en ældre konstruktion med to sæt lange (krydsende) skråstivere, anbragt i en indbyrdes afstand af 160-170 cm. Øverst er der udstemninger til korte, bladede hanebånd. Det velbevarede, ret svære tømmer stammer måske fra et ældre tagværk i skibet. Dette har nu 13 spærfag med dobbelt lag hanebånd, tappet forneden og bladet foroven. Heller ikke her er der stivere, men stormlægger.¹³

Fig. 7. Præstedør i korets sydside (s. 2915). NJP fot. 1993. - Priestertür in südlicher Chorwand.

Senmiddelalderlige ændringer og tilføjelser. Samtidig med opførelsen af tårnet foretog man en ombygning af skibets vestende med munkesten. Arbejdet omfattede gavlen med den runde tårnbue og ca. 4 m af skibets langmure. Udvendig bibeholdt man langsidernes kvaderstensbeklædning bortset fra den øvre halvdel af skibets syd-mur. Indvendig blev de to døre nymuret og fik flade buer. I norddørens vestside, 1 m over gulvet, udformedes et *bomhul*, 180 cm dybt. Hullet, 21×11 cm, har sider af tegl og viser, at muren på dette sted har været nedtaget til grunden. Samtidig med denne ombygning er måske også til-muringen af nordsidens vinduer, mens sydsidens formodentlig allerede forinden var udvidet.

Tårnet, hvis højde 1768 blev angivet til 27½ alen (17,3 m), blev reduceret med klokkestokværket efter en sammenstyrtning 1818. Målt til spidsen af sadeltaget er det idag godt 13 m højt. Nederst i murene er der i syd og vest brugt kvadre fra skibets vestgavl. Herover er muren af store, røde munkesten, som i dag bedst ses fra skibets tagrum. De nedskårne mure afsluttes med en falsgesims. Jernbogstaver og -tal i vestsiden angiver en reparation: »F(rederik) L(autrup), M(aren) L(autrup) 1756« og genopbygningen »L(aurids) F(rederik) L(autrup) 1818«. Tårnrummets vægge optages af spidsbuede spareblændinger til de tre sider, det vestre med et nu rundbuet vindue. Forlæg i væggene viser, at rummet har været (eller været tænkt) hvælvet – et træk det har fælles med tårnene i de nærliggende kirker, fordi tårnet ikke var stærkt nok til at tåle »ringeriet«. ¹⁰ Sadeltaget og vestre gavlspids styrtede ned under en vinterstorm natten mellem 15. og 16. januar 1818, hvor også klokken løsnede sig og faldt ned.² Ved en istandsættelse samme år blev det tilladt at gøre tårnet 4 alen lavere,⁹ men som nævnt valgte man at reducere det med hele klokkestokværket. – En *†kalkbænk* i tårnrummet (»kirkens vestre ende«) ønskedes fjernet 1848.⁴ Ved Uldalls besøg 1888 var gulvet hævet tre trin, træloftet var gipset og der var nylig indsat en rundbuet støbejernsramme i vestvinduet.

Der er adgang til de øvre stokværk via en vin-

deltrappe i et samtidigt trappehus ved nordsiden, hvortil man kommer gennem en fladbuet dør i spidsbuet spejl. Over døren er en lille rundbuet blænding, 70×36 cm, med et kors af munkesten. Under tagskægget et bånd med to savskifter. I overetagen, det tidligere mellemstokværk, er der spareblændinger i de tre sider, det nordre med en lille glug. Klokken hænger nu i tagrummet, hvis gavle, fra 1818, hver har tre fladbuede glamhuller, et mindre over to større. Det opskalkede tag er tækket med bly i syd og vingetegl i nord.

Fig. 8. Tårnets trappehus (s. 2917) og nærmeste omgivelser. Niels Termansen fot. 1938. – *Turm, Partie vom Treppenhaus.*

Tårnet var tidligt i en ringe tilstand, muligvis fordi det ligesom skibets vestende har været dårligt funderet. 1738 betegnedes murene som brøstfældige, og tårnet var »færdig til at falde ned«, en beskrivelse, der blev gentaget de to følgende år.¹⁵ 1791 oplyses det, at kirkeejeren nogle år før faldet havde nedtaget tårnet, fordi tårnet ikke var stærkt nok til at tåle »ringeriet«. ¹⁰ Sadeltaget og vestre gavlspids styrtede ned under en vinterstorm natten mellem 15. og 16. januar 1818, hvor også klokken løsnede sig og faldt ned.² Ved en istandsættelse samme år blev det tilladt at gøre tårnet 4 alen lavere,⁹ men som nævnt valgte man at reducere det med hele klokkestokværket. – En *†kalkbænk* i tårnrummet (»kirkens vestre ende«) ønskedes fjernet 1848.⁴ Ved Uldalls besøg 1888 var gulvet hævet tre trin, træloftet var gipset og der var nylig indsat en rundbuet støbejernsramme i vestvinduet.

Våbenhuset foran skibets norddør er af munkesten i øst og nord. I vest er der nederst brugt 3-4 skifter kvadre, hvilende på en skråkantsokkel, som vel stammer fra skibets nordside, hvor

Fig. 9. Indre set mod vest. NE fot. 1986. – *Kircheninneres gegen Westen.*

dobbeltsoklens øverste led mangler. I kvaderstensmurværket indgår en lille retkantet glug (tilmuret indvendig), hvis bund udgøres af den allerede omtalte, romanske vinduesoverligger. Den udvidede dør i nordsiden er fladbuet, af form formentlig omtrent svarende til den blænding, der oprindelig omgav åbningen. Gavlspidsen, der tidligere kan have været højere, smykkes af tre spidsbuede blændinger over et bånd med to savskifter. Rummet får lys gennem et lille vindue i øst. I nordvæggen flankeres døren af to fladbuede nicher; langs øst- og vestvæggen er der murede bænke. I gulvet ligger siden 1950 røde mursten på fladen, og træloftet står gråmalet. En *†kamin* (»skorsten«), måske til smeltning af tagbly, ønskedes 1859⁴ lukket med en låge (sml. Gesten, s. 2520).

Vedligeholdelse og istandsættelser. Foruden en ny altertavle var der i regnskabsåret 1586-87 udgif-

ter til kirkegårdsdigets istandsættelse og »anden kirkens behov«.¹ Navnlig tårnet, hvor der ofte var revnedannelser, har krævet jævnlige istandsættelser, ligesom også kvadrene i kirkens sydside med års mellemrum måtte sættes om, således var 1713 nogle sten »udskredne«.¹⁶ Kirken var under reparation 1813 og meldtes det følgende år i god stand. Efter tårnets genopbygning 1818 blev der igen repareret 1825.⁹ Nogle ikke nærmere angivne mangler blev udsat 1848 på grund af »tidsomstændighederne« (den slesvigske krig).⁴ Nye trærammer i sydsidens *vinduer* blev indsat 1768¹⁰ og igen 1842. De afløstes o. 1875 af rundbuede støbejernsrammer, og i forbindelse hermed blev åbningerne forhøjet med godt en alen.⁴ *Trælofterne* var 1791¹⁰ gamle og skrøbelige og måtte forbedres. En *†luge* til korloftet nævnes 1830.⁴ Lofterne, også det i tårnrummet, stod gipset 1866-1950.

Fig. 10. Indre set mod øst. NE fot. 1986. – *Kircheninneres gegen Osten.*

Ved en *restaurering* 1950-51 (ark. Aage Bugge og Rudolph Gram) genåbnede man de romanske vinduer i apsis og kirkens nordside. Et lille fladbuet vindue i apsidens sydside af ukendt alder blev tilmuret, og samtidig afløstes støbjernsrammerne i korets og skibets sydside af fladrundbuede trævinduer med blyindfattede ruder. Norddøren blev udvidet og lofternes gipsdække fjernet, så bjælkerne (korets med en beklædning af brædder) igen blev synlige. Bjælkerne står grågrønne, og de ovenpåliggende fyrrebrædder er bejdsede. I gulvene blev fliser afløst af røde mursten på fladen. Korets gulv er hævet to trin over skibets gulv, tårngulvet et enkelt trin.

Tagbeklædning. Apsis, kor og skib var i 1700'erne tækket med bly (jfr. $\dagger$ kamin i våbenhuset). 1791 var der tagsten på den vestre del af skibets nordside;¹⁰ 1846⁴ nævnes stentag over

hele »højkirken«, men dette var inden 1861 igen afløst af bly. En mindre parti med tegl over vestenden af skibets nordside blev 1968 belagt med bly. Tårnet er idag tækket med bly i syd og tegl i nord. Både før og efter nedstyrtningen 1818 havde nordsiden trætag. Dette ønskedes tjæret 1870 og blev siden dækket med tagpap.⁵ Våbenhuset har nu som før tegltag.

Opvarmning. En $\dagger$ kakkelovn, skænket af Jeppe Andersen og hustru Ane Kirstin 1888, ønskedes fornyet 1900.⁵ Synet anbefalede 1914 en ny ovn af Morsø-fabrikat, som senere afløstes af en kalorifer, der som ovnen var opstillet midt i skibets nordside med skorsten op gennem den romanske vinduesniche. Kirken fik el-varme 1950, hvorefter skorstenen kunne nedtages.

Kirken, der afventer en fornyet istandsættelse af det ydre, står i dag præget af restaureringen 1950-51. De romanske afsnit er i blank kvader-

Fig. 11. Romanske $\dagger$ kalkmalerier, Majestas Domini og siddende apostle, o. 1200-1250, afdækket i apsisen 1950 (s. 2920). Victor Hermansen fot. – *Maiestas Domini und thronende Apostel, romanische $\dagger$ Wandmalereien, um 1200-1250. Freigelegt 1950 in der Apsis.*

stensmur, våbenhus og tårn er hvidtet. Indvendig er alt hvidkalket på nær apsis- og korbuen.

$\dagger$ KALKMALERIER

1950 fremkom i apsisen rester af romanske kalkmalerier, mens nogle udsmykninger i skibet i det væsentlige var fra tiden efter reformationen. Da det fundne ikke skønnedes at kunne restaureres, blev alt overkalket og kendes nu hovedsagelig gennem fotografier.

1) (Fig. 11) o. 1200-50, en romansk apsisudsmykning med tronende Majestas Domini i halvkuppelhvelvet og derunder en række af siddende apostle, der må have været fordelt på begge sider af vinduet.

Af halvkuplen var kun den midterste del afdækket med siderne af en mandorla og derimellem dele af den tronende Kristus. Fotografier viser over en indadskrånende trone konturer af kroppen med antydede klædefolder og vistnok en bog i venstre side.

Apostelrækken, der kun sås nord for vinduet, dannede en billedfrise, hvis øvre afgrænsning udgjordes af en bort i højde med vinduets overkant; figurfeltets nedre grænse sås intetsteds i behold, men den må have forløbet ud for eller lidt under vinduets underkant. Dele af seks apostle var bevaret, hovedsagelig som skygger, slanke, med lidt mørkere glorieskiver og vistnok bredt satte knæ. Af klædedragten kunne iagttages nogle ret bevægede folder; den yderste apostel i nord synes at vende hovedet delvis

mod sin sidemand. Foroven løb en lysere randstribе, der øjensynligt var ført ned mellem figurerne som smalle, lodrette bånd (i hvert fald mellem de to nordligste). Borten ovenover udgjordes af bueslag med store bladopmetter (én hel ses), kantet forneden af en mørk stribе. Et fotografi af den delvis afbankede triumfvæg i skibet synes at vise, at der også her (nord for korbuen) fandtes romansk maleripuds.

Det nærmest kendte sidestykke til apsidens billedprogram kendes fra Farup kirke (Ribe hrd.), hvor de nu overkalkede apostle var tilsvarende smalskuldrede, og hvor der ses en lignende palmetbort.¹⁷ Der kan også jævnføres med $\dagger$ malerier i Tulstrup kirke (DK. Århus, s. 3692f.), hvor sådanne apostle sad tæt sammen (på triumfvæggen), adskilt af en tilsvarende, lodret afstribning. Disse sidestykker hører hjemme i tiden o. 1200, men udsmykningen kan udmærket have været noget senere. Den skal have været udført på en puds, som snarest henviste malerierne til senromansk-tidliggotisk tid.¹⁸

2) Vistnok sengotiske. I apsidens sydside sås med brunrød farve malet et stykke stærkt stiliseret arkitektur, 46×86 cm, bestående af seks højrektangulære bygningsled med buet overkant og kronende småkors; de to yderste havde øjensynligt porte. Samtidigt var vistnok dele af en roset, malet i skibet nord for korbuen.

3) (Fig. 12) 1695, en bredrektangulær tavle af karakter som et epitafium med store, ubehjælpssomme renæssanceversaler, malet i sort farve på

Fig. 12. Kalkmalet $\dagger$ epitafium, 1695 (s. 2921), afdækket 1950 på skibets nordvæg. Victor Hermansen fot. – Wandgemalte Skulptur, 1695. Høje og Høje bevarede malerier, der må skyldes samme maler. 1846 eller kort derefter restaureredes i kirken. 1867 og nærmestfølgende år skete

skibets nordvæg. Indrammet af en vegetativ knækbort med udstående, spinkle småblomster sås i midten et hjerte med et »H«, omgivet af »TABD«, der måske skal opfattes som initialer. Andre spredte bogstaver synes ikke at give samlet mening, bortset fra, at der nederst læstes: »...sogn anno 1695«.

4) 1600'rne, måske sammenhørende med nr. 3 fra 1695. En lignende, bredrektangulær tavle med ubehjælpssomme versalskrift, også på skibets nordvæg. Den bølgede ramme havde små udstående kviste og i hjørnerne store stjerneornamenter. Til venstre for et svunget bånd med hængeskæp, der midtdelte tavlen, læstes: »I begyndelsen skabte Gvd himmel oc iorden...(1 Mos. 1-3)«. Til højre læstes: »Om verden[s s]kabelse de første te capitel«, og skrån herunder delvis med skriveskrift: »Gud gjorde os oc icke os sielf«.

INVENTAR

Oversigt. Samtidig med bygningen er alene den romanske granitfont. Et sjældent alterkrucifiks er fra o. 1300, mens senmiddelalderen repræsenteres af en klokke fra 1482 og en stor figur fra et sengotisk $\dagger$ ($\dagger$)korbuekrucifiks, der nu befinder sig i Museet på Koldinghus.

Af en ($\dagger$)altertavle i enkel ungrenæssance fra 1586/87 er bevaret sidefelterne med malerier fra 1783 (på loftet). Tilsvarende malerier ses på en $\dagger$ prædikestol fra o. 1600, siden 1951 på Koldinghus. Alterstagerne er fra 1675-1700, altersølvet, med oblatæske, er leveret 1854 af Johan Jacob Heinrich Rühle i Ribe, mens et sydtysk dåbsfad fra o. 1550 først er kommet til kirken efter 1725. En pengetavle fra midten af 1700'rne prydes af blomstermaling, dateret 1804. I tiden 1867-1950 tjente som altertavle et epitafium fra o. 1622, erhvervet fra Vejen kirke; det er nu opsat i tårnrummet.

Farvesætning og istandsættelser. Rummet har fået sin nuværende fremtræden ved restaureringen 1950-51, da alterkrucifikset fik plads som alterprydelse. Samtidig er udført en ny prædikestol, stolestaderne har fået gavle i renæssanceformer, og inventaret er farvesat i lysegrønne toner med lidt gråt, sort, rødt og forgyldning.

1783 lod kirkeejeren Henrik Hans Christian Laurup staffere den daværende ($\dagger$)altertavle og $\dagger$ prædikestol med 165. Høje og Høje bevarede malerier, der må skyldes samme maler. 1846 eller kort derefter restaureredes i kirken. 1867 og nærmestfølgende år skete

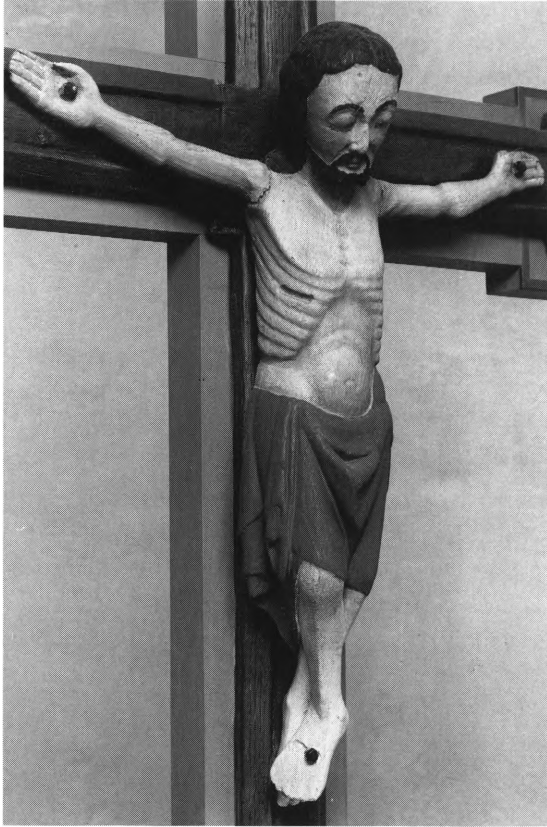

Fig. 13. Alterkrucifiks, o. 1300, Kristusfiguren (s. 2922, jfr. fig. 14). NE fot. 1988. – *Christuscorpus vom Altarkruzifix, um 1300 (vgl. Abb. 14).*

der nye arbejder i forbindelse med, at man fra Vejen kirke overtog ovennævnte gamle epitafium som altertavle. Den fik da sine nuværende malerier af maler Hans Hansen, Holsted, og blev som det øvrige inventar overstrøget med egetræsfarve. 1875 blev *prædikestolen, som indtil da havde stået midt i kirken, flyttet til skibets sydøsthjørne, og 1892 indsatte man de nuværende stolestader.

Alterbordet er et panelværk fra 1951 i blank eg, 198×98 cm, 100 cm højt, med tre fag fortil, to ved siderne. Det rummer et skab med låger bagtil. Et muret †*alterbord*, måske middelalderligt, omtales 1768,¹⁹ ligesom rester af det blev iagttaget 1950-51. 1905 nævnes et †*alterpanel* med låge bagtil.⁵

†*Alterklæder*. 1849 ønskedes et nyt klæde anskaffet,⁴ og 1862 havde kirken et alterklæde af rødt silkefløj med kors af guldbrokade, der 1901

udskiftedes med en nyt af rødbrunt silkeplys med tilsvarende kors (jfr. fig. 23).

Som *alterprydelse* tjener siden 1951 et *alterkrucifiks* fra o. 1300 (fig. 13, 14), opsat foran et kraftigt nyt støttekors. Kristus, 52 cm høj, hænger i ganske svagt skrånende arme med hovedet let sænket mod højre, benene er let bøjede, det højre udadret med foden lagt over den venstre. Håret er midtdelt og svagt bølget med antydning af leje for en nu manglende †ornekrone, der på et tidspunkt har været fæstnet med søm (spor ses). Brynene er let sammentrukne, øjnene formet som store hvælvede partier (lukkede?), næsen er lige med rynker ved fløjene, munden lille, det korte fuldsæg kanneleret. Krave- og ribben er stærkt markerede, et spydsår er skåret i højre side, maven er lille og hvælvet. Det knælange lændeklæde danner fortil kraftige, knækkende skålfolder og ved siderne flade rørfolder med bølgeseemme. På venstre fod ses summarisk skårne tæer; højre forfod er delvis flækket af. Armene er tappet fast, fingrenes led markerede, venstre hånd har mistet det meste af tommelfingeren og det yderste af langfingrene. I issen ses en tilpløkket nedboring; figurens bagside er uden huling med summarisk angivelse af lændeklædet.

Korset måler 102,5×77 cm, medregnet en 10,5 cm lang fæstnelsestap forinden. Dets arme har hvælvet midtprofil og skrånende kanter, endefelterne er cirkulære med fire spidse, hulede »hjørneblade« og forsænket, profilindrammet felt. Huller heri kan stamme fra dyvler til fæstnelse af smårelieffer.

Figuren har en enkel bemaling fra 1800'erne (1846?), hudfarven er grålig, håret brunt, lændeklædets røde er ved en misforståelse ført op over hoften i venstre side. Korset står i afrenset eg.

Det lille krucifiks må fra første færd have været et alterkrucifiks, måske anbragt i et retabel som det kendes fra Vester Nykirke, der har tapul til fæstnelse af et krucifiks i midten (s. 1725f.).²⁰ Krucifiksets højgotiske stil og udtryk har sine nærmeste sidestykker i korbuekrucifikserne i Janderup, Billum og Sønder Vium (Ringkøbing amt), der måske alle kan henføres til samme værksted (i Ribe?).²¹

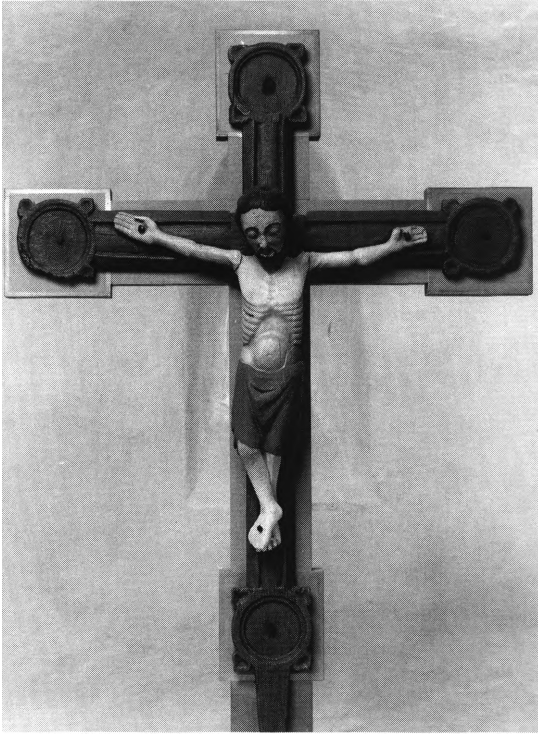

Fig. 14. Alterkrucifiks, o. 1300, nu alterprydelse (s. 2922). NE fot. 1988. – *Altarkruzifix, um 1300. Heute als Altarzierde.*

Helms nævner 1873 krucifikset som »et lille trækrucifiks på skibets østvæg, nord for korbuen«. Her hang det øjensynligt allerede 1768, da der nævnes et krucifiks hængende »over fruentimmerstolene«. ²² Ophængningen på triumfvæggen, hvorved det lille krucifiks vel må have fortrængt det langt større *korbuekrucifiks (s. 2928) fra pladsen foran menigheden, kan være foretaget samtidig med *prædikestolens opsætning o. 1600 (jfr. ndf.). Krucifikset hævedes 1893 af hensyn til pastor Svejstrups billede og flyttedes siden syd for korbuen (jfr. fig. 4, 23). I forbindelse med dets opsætning på altret 1951 gennemgik krucifikset en istandsættelse med fjernelse af farvelagene på korset.

Af en (†)altertavle, der ifølge sysselprovsten Anders Sørensen Vedels regnskabsbog blev an-

skaffet 1586/87,¹ er bevaret sidefelterne med malerier fra 1783 (fig. 15). Tavlen kendes gennem en ganske lille skitsetegning fra 1860 (fig. 28), der viser en enkel opbygning af tidligprotestantisk type, bestående af en predella, bærende et nærmest kvadratisk midtfelt med trekantgavl samt de endnu eksisterende, smallere sidefelter. Felterne, der måler 105×40 cm, har fals til indfældning i det gamle rammeværk. Deres ubehjælpssomme malerier (fig. 15) viser i nordre felt Opstandelsen med en spinkel Kristus, der har rejst sig i graven omgivet af forfærdede soldater. På søndre felt ses Jesus på korset, hængende dybt i armene på en baggrund af Jerusalems mure og dunkle skyformationer. Opstandelsesbilledets farver er lysere, præget af himlens blå og af den Dannebrogssvingende frelsers røde, flagrende gevandt.

Tavlen, der ifølge regnskabsbogen blev betalt af kirkens værge »fru Bege Clausdatter til Hundsbæk«, ²³ var oprindelig af katekismustype, alene eller hovedsagelig prydet af malede indskrifter: 1768 nævnes den som en gammel tavle med inskription; på den ene side (det ene sidefelt) læstes De ti Bud, på den anden Trosbe-

Fig. 15. (†)Altertavle, 1586/87, sidefelter med malerier fra 1783, Jesus på korset og Opstandelsen (s. 2923). NE fot. 1993. – (†)Altarbild, 1586/81. Seitenfelder mit Gemälden, der Gekreuzigte und die Auferstehung, 1783.

Fig. 16. Kirkens altertavle 1867-1951, et epitafium fra o. 1622, oprindelig i Vejen kirke som epitafium over Eggert Abildgaard til Skodborghus og hans hustru Mette Juel (s. 2925, jfr. s. 2904). NE fot. 1993. – Altarbild der Kirche 1867-1951, um 1622. Ursprünglich in der Kirche von Vejen als Epitaph für Eggert Abildgaard zu Skodborghus und seine Frau Mette Juel.

kendelsen og »i midten« Nadverindstiftelsesordene. De sidste kan vel have været at læse i midtfeltet; men mere troligt er det, at ordene har været anført på predellaen og har knyttet sig til et $\ddot{m}$ aleri i storfeltet. Tavlen ville herved, også når det gjaldt bemalingen, knytte sig nært til en række lignende altertavler, anskaffet ved

Vedels mellemkomst, således i Øse, Næsbjerg og Hostrup (s. 1612, 1638, 2043).²⁴ 1783 fik tavlen på kirkeejerenes foranledning (jfr. *prædikestol) en nymaling omfattende de på sidefelterne bevarede malerier og et $\ddot{m}$ aleri i storfeltet, Nadveren,²⁵ der måske gentog sit motiv fra et ældre billede (jfr. ovf.). 1846 skulle altertavlen

atter istandsættes og males.⁴ 1860 kaldtes den brøstfældig og ønskedes repareret efter indsendt forslag med tegning. Notitsen herom er i synsprotokollen ledsaget af den nævnte lille skitse (fig. 28).²⁶ 1862 ønskede man i stedet altertavlen udskiftet,⁴ hvilket skete med opsætningen af nedenstående gamle epitafium 1867. Den kasse-rede tavle blev opsat i tårnrummet, men kom efter 1911⁵ på kirkeloftet, hvor sidefelterne endnu opbevares. 1930 lå tavlen itubrudt på loftet.

Som *altertavle* tjente efter 1867 et gammelt epitafium fra o. 1622 (fig. 16), erhvervet fra Væjen kirke og siden 1951 opsat på sydvæggen i tårnrummet. Opbygningen, der må tilskrives billedskæreren Mads Christensen Gamst i Revsing,²⁷ består af tredelt, søjleprydet storstykke samt topstykke med gavl, der som vingerne udgøres af rulleværk; nederst ses spor efter epitafiets 1867 fjernede $\dagger$ hængestykke. Storstykket har et næsten kvadratisk midtfelt og to ganske smalle sidefelter, flankeret af korintiske frisojler med prydbælte, som udgøres af rulleværk med druer, frugtklaser og englehoved. Søjlerne står foran høje profilfyldinger, og under dem brydes det ret høje postament af volutbøjler med diademhoved. Storvingerne er ganske beskedne, under den glatte frise er der loft med profilfyldinger, og storgesimsen ledsages af en perlestav. Topfeltet flankeres af nøgne, joniske hermepilastre, en mandlig (i nord) og en kvindelig med skældækket skaft, foran hvilket der hænger en drueklase. Begge hermer har hænderne samlet i bøn foran brystet. Topstykkets vinger, der hviler på storgesimsen, har englehoved i medaljon og løber ud i billedskærerens karakteristiske profilhoveder. Tandsnit ledsager topfrisen, hvorover gavlen slutter af med en medaljon, der rummer relief af Kristus i halvfigur. Han løfter sin højre hånd med fladen frem, den venstre holder korsæblet, som kun har en stump af korset i behold. Topgavl og topgesims bærer små drejede spir fra 1867; af dyvelhuller ses, at der også har stået $\dagger$ spir yderst på storgesimsen, ligesom $\dagger$ hængeknopper har flankeret $\dagger$ hængestykket forinden.

Staffering og *malerier* er vistnok altsammen fra 1867, udført af maler Hans Hansen i Holsted.

Fig. 17. Alterkalk, 1854, udført af Johan Jacob Heinrich Rühle i Ribe (s. 2926). NE fot. 1988. – *Kelch, geschaffen von Johan Jacob Heinrich Rühle in Ribe, 1854.*

Muligt er det dog, at storfeltets maleri af Jesus på korset er et par årtier ældre; frelseren hænger dybt i armene på baggrund af natmørke skyer og Jerusalems tårne.²⁸ I sidefelterne er malet gotiserende ornamenter omkring buefelter med

Fig. 18. Alterstager, o. 1675-1700 (s. 2926). NE fot. 1988. – *Altarleuchter, um 1675-1700.*

Fig. 19. Dåbsfad, o. 1550 (s. 2928). NE fot. 1988. – *Taufschale*, um 1550. – malerens vanlige grisaillebilleder efter Thor-

valdsen; i nord Johannes, i syd Peter, begge på rød bund. I topfeltet ses Himmelfarten. Træværket står egetræsmalet med lidt rødt og hvidt samt kulører på prydbælterne.

Fig. 20. Døbefont, romansk af granit (s. 2927). NE fot. 1988. – *Romanische Granittaufe*.

Tavlen er oprindelig udført til Vejen kirke som epitafium for Eggert Abildgaard til Skodborghus, hans hustru Mette Juel og deres børn, hvis portrætter var malet i storfeltet (se nærmere s. 2904).²⁹ Sidefelterne rummede deres 2×8 anevåbener. Ved en røntgenundersøgelse 1993 konstaterede man i topfeltet et ældre, oprindeligt maleri af Opstandelsen under det nuværende (s. 2904), mens storfeltets portrætmaleri viste sig at være afskrabet før nymalingen.³⁰ Også træværket har rester af ældre farver under de nuværende.

Altersølvet er fra 1854, leveret af Johan Jacob Heinrich Rühle i Ribe, disken dog fornyet 1978. *Kalken* (fig. 17) er ganske enkel, 18 cm høj, foden er cirkulær, skaftet består af to konkave led med midtring, bægeret er stejlt med let udsvejslet rand. På standkanten er med graveret skrift anført: »Læborg Sogn 1854«, efterfulgt af Rühles stempel (Bøje 1982, nr. 6806), Ribes bymærke og et lødighedsmærke (11-lødig). Den glatte *disk*, tv. 18 cm, har på fanens underside graveret versalene: »Læborg sogn 1978«. Altersættet, indbefattet den originale *†disk* og nedestående oblatæske, anskaffedes sammen med et helt tilsvarende udstyr til Malt kirke (s. 2824) og blev forevist ved synet dér 1854.⁴

Indtil 1854 havde kirken et *†altersæt* af tin fælles med Malt kirke. Dette arrangement, der må gå tilbage til 1600'ernes krige, nævnes tidligt 1768.¹⁹ 1791 hedder det, at kalk og disk kun var af tin og tilmed for små.¹⁰

Oblatæskan, fra 1854, skyldes som kalken Johan Jacob Heinrich Rühle i Ribe og svarer til Malt kirkes (S. 2825, fig. 28). Den er cylindrisk, tv. 8 cm, 3 cm høj, med svagt hvælvet låg, der prydes af en kartouche med slynget bladværk omkring et krucifiks med håndtryk under korset. På undersiden ses samme indskrift, som på kalken, og samme stempler. *†Alterkanden*. 1847 anskaffedes en kande af porcelæn,⁴ og 1896 ønskedes vinkanden forsynet med et låg, der 1911 ses at have været af sølv.⁵

Sygesæt, se Vejen kirke.

Alterstager (fig. 18), o. 1675-1700, nu 32 cm høje, med cirkulær, hvælvet fod, flad lyseskål og balusterskaft. Lysetornene er fornyet i jern.

Stagerne, der er beslægtet med Folding kirkes, nævnes tidligst 1768.¹⁹ En *syøstage*, såkaldt Grundtvigstage, er ifølge indskrift skænket 1911: »Læborg Kirke. Minde om Skolelærer H. Hansen og Hustru Vilhelmine Jørgensen. Skænket af Børn og Svigerbørn 1911«.

†*Messehagler*. 1713 var der ingen hagel, og messeskjorten var gammel og halvt opædt.¹⁶ 1834 ønskedes anskaffet en ny messehagel, ligeledes 1847 og 1850, da den skulle være af rødt fløj.⁴ Inventariet 1901 nævner blot »messetøj«.⁵

Alterskranke, 1951, halvcirkulær, med smedejernsstivere, håndliste og hylde i blank eg samt læderbetrukket knæleskammel. †*Alterskranker*. 1834 ønskedes knæfaldet forsynet med læder.⁴ Et knæfald med drejede balusterstivere, der eksisterede indtil 1951 (jfr. fig. 23), var vistnok fra 1862, da man fornyede gulvet omkring altret.⁵

Fig. 21. Kristushoved, udsnit af *figur fra (†)korbuekrucifiks, o. 1520 (s. 2928). I Museet på Koldinghus. LL fot. 1981. – *Christuskopf, Ausschnitt aus *Corpus eines (†)Triumphkreuzes, um 1520.*

Døbefont (fig. 20), romansk af rødlig granit, 84 cm høj.³¹ Foden har form af en stærkt forenklet sølebase med glatte sider og hjørnehoveder med stiliserede ansigter og hætteagtigt hår. Et kort cylindrisk skaft danner overgang til den halvkugleformede kumme, tv. 75 cm, der har en gnidret attisk profil, hvis øvre rundstav er erstattet med platte. Midt på mundingsranden løber en indhugget rille, der måske er markering for et fontelåg. Fordybningen er harmonisk med skrånende sider og flad bund uden afløb. Granitten står afrenset med spor af nogen op-hugning i ny tid; farverester ses ikke. Fonten omtales 1768 som en stenfont, hugget i ét stykke.¹⁹ 1846 ønskede synet fonten malet,⁴ mens man 1882 ville have den renset, så granitten kom frem.⁵ 1951 flyttet fra korbuens nord-vange til skibets nordøsthjørne, ved korbuen.

Fig. 22. *Kristusfigur fra (†)korbuekrucifiks, o. 1520 (s. 2928). I Museet på Koldinghus. LL fot. 1981. – **Corpus eines (†)*

Fig. 23. Indre set mod øst. Johs. Brorson fot. o. 1900. Det kgl. Bibliotek. – *Kircheninneres gegen Osten, um 1900.*

Dåbsfad (fig. 19), o. 1550, af drevet messing, sydtysk, tvm. 33 cm, fanen udvidet 1890 til nuværende tvm. 58 cm.⁵ Bunden har medaljon med stærkt udpudset fremstilling af S. Jørgen og dragen; foran ridderen knæler prinsessen, bag ham ses et lille felt med hendes forældre. Medaljonen kantes af to næsten udpudsede minuskeltbort og af stemplede ornament, der er gentaget på den ganske smalle, gamle fane. Dens udvidelse smykkes af en graveret, bølgede bladranke, randen af profilering med tovtav. Fadet må være kommet til kirken efter 1725, da dåbsfad savnedes.¹⁵ En *dåbskande* af messing, 37 cm høj, er anskaffet 1895.⁵ Under bunden ses stempel: »Wilh. Steinfath. Kolding«.

Af et *(†)korbuekrucifiks fra o. 1520 er bevaret en armløs Kristusfigur (fig. 22), nu i Museet på Koldinghus.³² Den 162 cm høje figur hænger lodret og udspændt med hovedet let sænket mod højre. Hovedet (fig. 21) bærer en meget stor, flettet tornekrone, hvorfra to fritskårne,

delvis snoede hårløkker falder ned på brystet. Ansigtet er indfaldent og forpint, øjnene halvåbne, munden åbentstående, det spidse fuldskeg viltet. Skuldrene er kraftige, brystkassen udspilet med knoagtig angivelse af ribben; lavtsiddende spydsår i højre side. Det korte lændeklæde ligger løst om hofterne med en foldebue fortil og to lange hængesnipper ved siderne. Benene er tynde og udstrakte med uformeligt tykke, delvis aflækkede fødder, og de manglende arme ses at have været fæstnet i påfaldende små, runde taphuller. Figurens bagside savner udhuling; egetræet er ret nedbrudt og nu blottet for al farve.

Det store krucifiks er formentlig blevet fortrængt fra korbuen med prædikestolens opsætning o. 1600. I stedet synes det lille alterkrucifiks at have overtaget pladsen som »korbuekrucifiks« på triumfvæggen (jfr. ovf.). Der vides dog intet konkret om det store krucifiks, før Museet på Koldinghus 1898 anmodede ministeriet om at

måtte fa »et gammelt krucifiks i Læborg kirke« til opbevaring. Året efter undersøgte J. Magnus Petersen figuren, der da fremtrådte som nu. Han fandt den stående i kirkens vestende, men antog, at den var nedtaget fra kirkeloftet, hvor han forgæves søgte efter figurens manglende arme og korstræ. Et længere ophold på loftet må da også være den rimeligste forklaring på Kristusfigurens tilstand og på den omstændighed, at hverken O. Nielsen eller Helms nævner den. Da figuren ikke skønnedes at kunne restaureres til kirkens brug blev den 1904 afgivet til museet.⁵

Prædikestolen, udført 1951 efter tegning af Rudolph Gram, er en enkel opbygning i seks høje fag, opsat i skibets sydøsthjørne. Bemaling i lysegrønne toner med lidt gråt, sort, rødt og forgyldning.

En ældre **prædikestol* (fig. 25), fra o. 1600, er let ændret 1783, da den fik sin nuværende staffering med malerier på foranledning af kirkeejeren Henrik Hans Christian Lautrup og hans hustru Karen.³³ Stolen, der oprindeligt kan have været af lektorietype, består nu af tre fag med

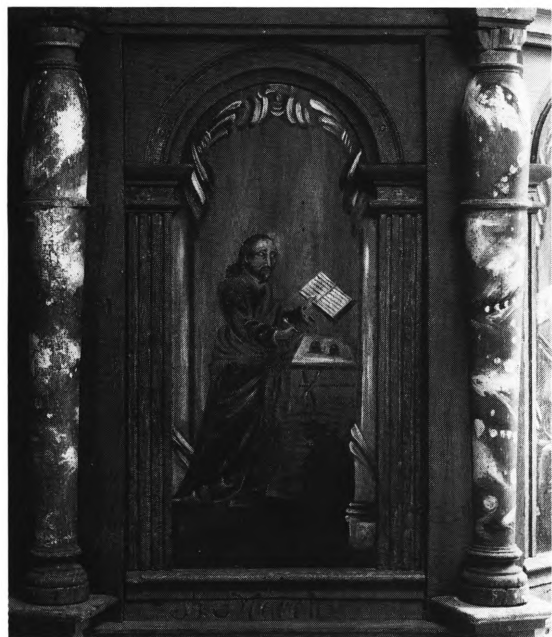

Fig. 24. *Prædikestolsfelt, o. 1600, med maleri af evangelisten Markus fra 1783 (s. 2930). I Museet på Koldinghus. LL fot. 1981. – *Kanzelfeld, um 1600, mit Evangelistengemälde von 1783.

Fig. 25. *Prædikestol, o. 1600, med malerier fra 1783 (s. 2929). I Museet på Koldinghus. LL fot. 1981. – *Kanzel, um 1600.

arkader, der udgøres af kannelerede pilastre med profilkapitæl og profilerede bueslag. Felterne flankeres af drejede frisøjler fra 1783, der har op- eller udbugende skaft samt attisk profileret base og profilkapitæl. Under søjlerne brydes postamentet af bøjler med enkelt kassetteværk. Den noget lavere frise har fremspring med ædelstensbosser på siderne; fortil vidner dyvelhuller om en nu manglende, tilsvarende dekoration. Kron- og fodliste er profilerede. En thimmel nævnes 1889.⁵

Den nu noget slidte bemaling fra 1783 har blå grundfarve, søjleskafter og lister står røde, til dels i form af marmorering. I postamentfelterne læses en indskrift med forgyldt skriveskrift, der har været fortsat på et nu manglende fag til højre: »A(nn)o 1783 lod kirkens Patron Kammer Assessor Hendrich Hans Christian Lautrup og Fru Karen Lautrop til Estrup denne Alter tav[le] og Prædikestol staffere og male]«. ³⁴ Malerierne, der må skyldes samme landlige maler, som har malet den daværende (†)altertavles sidefløje, forestiller tre evangelister, indfattet af grå søjler med omvundet draperi, der oventil er snoet op som en baldakin. Evangelisterne, der har røde og blå gevandter og er malet på en grå baggrund, beskrives fra venstre med anførelse af

nedenunder anførte navne (hvid skriveskrift): 1) »St. Mathæus«, siddende i profil mod højre med opslået bog i venstre hånd, pen i den højre; han ser ned på en noget forknytt engel foran sig. 2) (Fig. 24) »St. Marcus« stående med åben bog og pen; i baggrunden ses et spinkelt bord med blækhus, foran ham løven. 3) »St. Lucas« stående i profil mod venstre med åben bog og pen; en frontal okse hviler foran ham. Frisen har frakturindskrift fra midten af 1800'rne: »Guds Ord Varer Evindeligt (Es. 40,8)«.

Prædikestolen, der 1768 omtales som værende af slette, hověde fjæle uden ornament,¹⁹ og hvis trappe 1846 ønskedes fornyet,⁴ vides herefter at have stået »midt i kirken«. Hermed menes formentlig, at den var anbragt foran korbuen som *lektorieprædikestol*. Oluf Nielsen, der giver oplysningen, udtrykker dog samtidig den formening, at prædikestolen »tidligere havde været anbragt på korpillen, på samme måde som tilfældet er andre steder«.²⁵ Hvad der ligger heri, er ikke ganske klart; måske mente han, at stolen havde været opsat i en af korbuens sider med opgang fra koret.³⁵ 1869 ønskedes prædikestolen malet, dog med bibeholdelse af »afbildningen«, men ved Helms' besøg 1873 var både malerier og indskrift borte. 1875 opgav man prædikestolens plads midt i kirken, idet synet ønskede den flyttet »nærmere korbuens hjørne ved sydvæggen«.⁵ Formentlig er det ved denne lejlighed, man har fjernet et *†*fag i syd med det nu manglende *†*maleri af Johannes samt restaureringsindskriftens afslutning. 1889 ønskedes prædikestolens *†*himmel befæstet eller borttaget.⁵ Den er formentlig fjernet o. 1900, idet den mangler på et ældre fotografi (fig. 23), som viser prædike-

stolen opsat ret højt i skibets sydøsthjørne med stejl opgang i nord. 1938 udarbejdedes forslag til restaurering af stolen, der imidlertid 1951 blev afgivet til Museet på Koldinghus,³⁶ hvor man ved en konservering 1954 har fjernet to brune overstrygninger til fordel for den nuværende staffering med malerier fra 1783.

Stolestaderne er fra 1892⁵ med let skrå fyldingsryglæn og enkle indgangspaneler, gavlene fornyet 1951 og forsynet med udtræksæder. Gavlene er brede med afsluttende spidsgavl over tandsnitliste. Bemaling som prædikestolen.

†Stolestader. 1768 nævnes i kirken 15 mandfolkestole og 13 fruentimmerstole. Midtgangen synes som vanligt at have været noget forskudt mod syd, idet hver kvindestol rummede fire-fem personer, mandsstolene kun to. Fire yderligere stole var enkeltsæder til kvinder.¹⁹ Synet ønskede 1846 stolene fornyet eller repareret, da de var i mådelig stand, navnlig »ledtræerne« ved væggene, sæderne, stiverne og mandsstolenes forstykker (gavle). En »åben stol«, opført i korets nordvesthjørne skulle fjernes.⁴ Hvor meget, der kom til udførelse de følgende år, vides ikke.

1861 indsatte man rygstød i kvindestolene, 1863 rettede man en lukket stol (med låge) i nordsiden, inden alt 1867 blev overstrøget med egetræsfarve.⁴ 1880 ønskedes mandsstolene fornyet, og 1892 fik kirken de nuværende stader,⁵ hvis oprindelige *†*gavle havde enkle former med afsluttende trekantgavl. De ses på ældre interiørbilleder ligesom rækker af *†hatteknager* på væggene over stolene (jfr. fig. 23).

†Herskabsstol. I forbindelse med stridighed om stolestader 1705 og 1730 nævnes Hunds bæks stol øverst i kirken.²

†Præstestol. 1898 anskaffedes en polstret lænestol til præsten.⁵ En *†degnestol* nævnes tidligst 1846, da man ønskede kirkesangerens stol istandsat,⁴ 1862 flyttedes den »neden for til koret« (til korets sydvesthjørne?),⁵ snarest fra den vanlige degnestolsplads i korets sydøsthjørne.

Pengetavle (fig. 26), o. 1750, 58 cm lang, æsken 27×16 cm, 7 cm høj, med halvdæksel, udsvejfet rygbræt og smukt drejet skaft. Mens skaftet står i blankt egetræ, har æsken en bemaling fra 1804 med rose på halvdækslet. Grundfarven er blå,

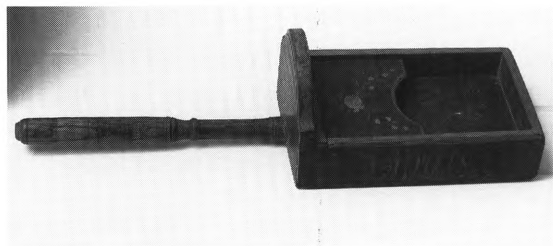

Fig. 26. Pengetavle, o. 1750, med bemaling fra 1804 (s. 2930). NE fot. 1993. – *Sammelteller, um 1750, mit Bemalung von 1804.*

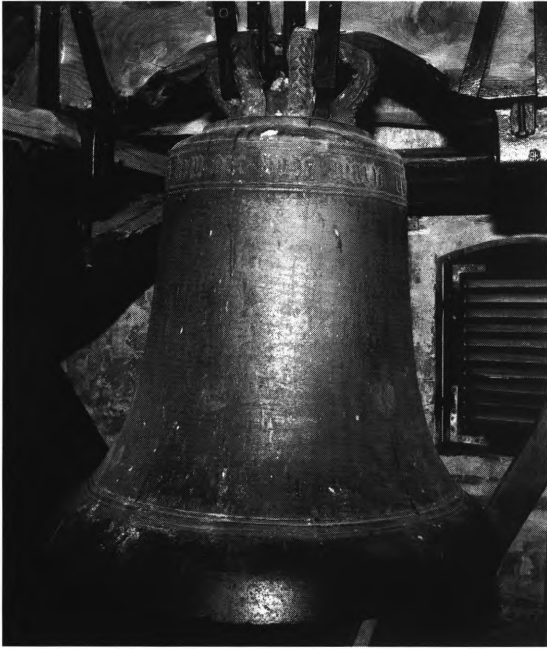

Fig. 27. Klokke, 1482, med påkaldelse af Gud, Maria og S. Johannes (s. 2931). NE fot. 1988. – *Glocke mit Inschrift, 1482.*

kanterne røde, på siderne læses i gul skriveskrift: »Sognets/ fattiges/ Tavle«, på rygbrættet »1804«. Den blomstrede bemaling minder om stafferingen på den gamle alterbordsforside i Vejen kirke (s. 2889).³⁷ Opsat (fæstnet) i våbenhuset.

Af en jernbunden (†)dørføj fra o. 1650, stammende fra skibets norddør, er fire planker genbrugt som stivere i korets tagværk (fig. 6). Egetræet er usædvanlig svært og knudret (7,5-8,5 cm tykt), plankerne 23-28 cm brede, tilsammen 103 cm, alle afkortet foroven til højder mellem 184 og 201 cm. På forsiderne ses aftryk og sømspor efter op til 19 vandrette jernbånd, ca. 4 cm brede. Bagsiderne har udstemninger for to vandrette, indfældede tværrevler (forneden og foroven), hvorpå gangjernene må have siddet. Blandt de fire planker er dørens inderste, med dørfals på indersiden, og den yderste, hvorpå ses nøglehul (10 cm højt), spor efter kasselås samt indfældninger for jernbåndenes ombøjning på anslagskanten.³⁸ På dørfløjen, der må have målt ca. 210×103 cm, ses mellem jernbåndenes aftryk rester af lysblå maling og derunder en ældre gråsort, som også findes på plankernes

bagside. 1873 nævner Helms i indgangen til selve kirken »en meget gammel egetræsdør med et meget svært beslag af vandret liggende jernstænger«.

Orgel. 1973, med fem stemmer, ét manual og pedal, bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby og Horsens. Disposition: Manual: Rørføjte 8', Principal 4', Gedaktføjte 4', Spidsføjte 2', Oktav 1' (vakant). Pedal: Subbas 16'. Facade af standardtype »Gunslev«, med otte rektangulære pibefelter, af hvilke de højeste er anbragt i siderne. I tårnrummet. †*Orgel*, 1910³⁹, med tre stemmer, bygget af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen. Disposition: Principal 8', Gedakt 8', Føjte 4'; oktavkoppel. Pneumatisk aktion, bælgeventil-vindlade. Facaden havde attrappiber af sølvbronzeret zink, grupperet i et uindrammet midtparti og to rektangulære sidefelter. På forhøjning i tårnrummet.

Salmenummertavler, 1951, to ens, 89×55 cm, i smal profilramme. Sorte hængecifre og påskrift med sort antikva, bemaling i øvrigt som prædikestolen. †*Salmenummertavler*. En tavle til påskrift med kridt ses på ældre fotografier (jfr. fig. 23), vel en af de fire salmenummertavler, der nævnes i inventarierne 1901 og 1911.⁵

Et *maleri* af »H. Sveistrup præst i Veien og Læborg 1870-1893« er udført 1893 af Niels Termansen. Brystbilledet, i olie på lærred (62×54 cm i lysningen) er malet i grisaille og har ulæselig signatur foran »(18)93«. Bred, glat ramme med malet blomsterdekoration i skønvirkestil samt den citerede indskrift foruden i malede versaler. Oprindeligt på triumfvæggen nord for korbuen (jfr. fig. 23), nu på nordvæggen i tårnrummet.

En †*kirkestævnetavle* nævnes 1911.⁵

To *lysekroner* af messing nævnes tidligst i inventariet 1911.⁵

Kirkeskib, model af fregatten »Jylland«, bygget af modelbygger P. Christensen, Kastrup. Gave fra Anders Poder, Skovkrog, ophængt efter kirkerestaureringen 7. dec. 1952.⁴⁰

Klokke (fig. 27), 1482, tvn. 94 cm, med profilkantet latinsk/plattysk minuskelbånd om halssiden: »anno dom(ini) m cccc lxxxii help got unde marie unde sunte iohans (år 1482, hjælp Gud og

Maria og S. Johannes)«. Overgangen mellem legeme og slagring har profilering, hankene er snoede (Uldall, s. 107). Nyere slyngebom, to ældre bomme og tre knebeler er ophængt i tårnets mellemetage. Klokken blev nogle år før 1791 flyttet fra tårnet til en

†klokkestabel, men fik atter plads i tårnet 1812 (jfr. ovf.).² Dets nedstyrtning 1818 skadede øjensynligt ikke klokken. En †klokke afleveret ved klokkeskatten 1528

vejede med jernfang 2 skippd.⁴¹

Klokkestolen er fra 1800'erne i sortmalet fyr, dog med et par genbrugte, let svungne ranker af egetræ (495 cm lange), der har udstemninger fra

ældre anvendelse.

GRAVMINDER

Et kalkmalet †epitafium fra 1695 (fig. 12) er behandlet under tkalkmalerier.

†*Gravrammer*. Jacob Helms iagttog 1873 en gravramme fra o. 1695, hvis indskrift han gengiver således: »Johan Er...man, †1695, Gammelby«. Rammen var lille, lagt over et barn, og tildels udslidt. Ifølge Helms skulle der ikke længe før hans besøg have været mange gravrammer af egetræ i kirken.

Kirkegårdsmonumenter. I kirkegårdens sydvesthjørne står et *støbejernskors* fra o. 1864 over Frederikke Lovise Eiler, *1.nov. 1832 i Leirskov, †14. marts 1864 i Gam(m)elby. Korset, 73×70 cm, har ender med gotiserende bladværk og indskrift i skråstillet antikva (på bagsiden sensens). På kirkegården findes endvidere tre granitmonumenter, udført af billedhuggeren Niels

Hansen Jacobsen.⁴²

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862f. – LA Vib. Vejen-Læborg præstearkiv. Liber daticus 1768-1838 (C 578.26).

NM2. *Håndskrifter*. F. Uldall: Om de danske landsbykirker VII, 1888, s. 176-80. – *Notebøger*. Søren Abildgaard X, 35. – *Indberetninger*. Jacob Helms 1873 (bygning, inventar, gravminder), J. Magnus Petersen 1899 (krucifiksfigurer), Niels Tjernansen 1930 (alter-

tavle), Elmer W. Fabech 1993 (epitafium = altertavle 1867-1951).

Tegninger og opmålinger. NM2. Tegning af runesten ved Søren Abildgaard 1774. Tegninger af døbefont 1862 og 1902. Plan, snit og opstalter af bygning ved Aage Bugge og Rudolph Gram 1946. Kalkmalet dekoration i apsis (1950). Tryk af plan og snit af tårn ved Jakob Mortensen 1984. Tryk af situationsplan ved samme 1987.

Litteratur. Oluf Nielsen: Historiske Efterretninger om Malt Herred, 1870, s. 75-102. Valdemar Andersen: Hærvej-sognet Læborg, Kolding 1961, s. 46-64.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting og Niels Jørgen Poulsen, beskrivelse af bygning ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg, orgler ved Ole Olesen. Tysk oversættelse: Bodil Moltesen Ravn. Redaktionen afsluttet december 1993.

¹ RA. Anders Sørensen Vedels regnskabsbog 1586-87.

² Valdemar Andersen: Hærvej-sognet Læborg, Kolding 1961, s. 46-64.

³ Kronens Skøder IV, 74.

⁴ LA Vib. Ribe stifts østre provsti. Synsprotokol 1829-91 (C 45.4-9).

⁵ Synsprotokol 1862f.

⁶ Blysigneten opbevares i Nationalmuseet (inv. nr. D 6109).

⁷ DaSagn II, 188-89. Samme, ny rk. II, 134-35.

⁸ DaFolkemSaml. 1906/23 2688.

⁹ LA Vib. Ribe stift- og købstadsprovsti. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1813-28 (C 36A.13).

¹⁰ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1788-92 (C 4.190).

¹¹ Jfr. Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Ruineindskrifter, 1942, nr. 26; Erik Moltke: Runerne i Danmark og deres oprindelse, 1976, s. 185; Valdemar Andersen: Hærvej-sognet Læborg, Kolding 1961, s. 41-45.

¹² Schmidt: Helligkilder og Valdemar Andersen, s. 56.

¹³ I skibets 10. fag er spærene og et kort bånd øverst oppe falset i vestsiden. I falsen (ca. 4×4 cm) er der sømspor, som om en trævæg har været opsat her ca. 3 m fra vestgavlen

¹⁴ En formodning om, at hvælvet skulle være ødelagt ved tårnets nedstyrtning 1818 synes ikke holdbar. Et træloft nævnes således 1805. Jfr. Valdemar Andersen, s. 48.

¹⁵ LA Vib. Ribe bispearkiv. Malt herred 1633-1778 (C 4.58).

¹⁶ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4.189).

¹⁷ Nørlund-Lind: Kalkmalerier, kat. nr. 80. Borten er almindelig i tidens jyske maleri og metalkunst, se eksempelvis kalkmalerierne i Ål kirke (s. 1307f.).

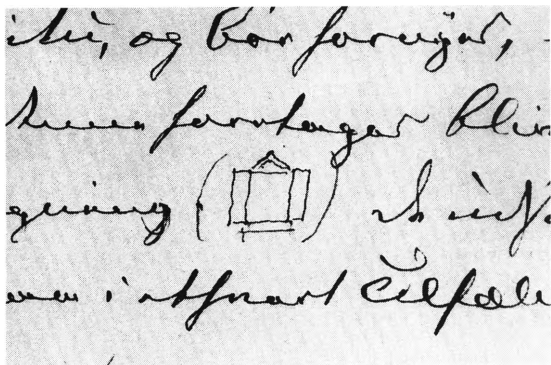

Fig. 28. (†)Altertavle, 1586/87 (s. 2923). Tegning i synsprotokol i Landsarkivet, 1860. – (†)Altarbild, 1586/87. Zeichnung 1860.

¹⁸ Brev fra Victor Hermansen i NM. En sagkyndig konservatorbesigtigelse fandt ikke sted.

¹⁹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Præsteindberetning til biskop Bloch 1768 (C 4.774).

²⁰ Den lange, koniske tap antyder måske løs opsætning, således at krucifikset har kunnet aftages og anvendes i processionser.

²¹ S. 1052f., 1094f. og Ebbe Nyborg: Korbue, krucifiks og bueretabel. Om de ældste vestjyske korbuekrucifikser, deres udformning og anbringelse. I hi-kuin 14, s. 139f.

²² Det er dog også muligt, at der har været tale om kirkens *korbuekrucifiks (jfr. ndf.).

²³ Om Bege Clausdatter (†1613) se Valdemar Andersen, s. 69f.

²⁴ Se Ebbe Nyborg: Lektorieprædikestole og katekismusaltertavler, i Tro og bilde i Norden i Reformasjonens århundre, Oslo 1991.

²⁵ Oluf Nielsen: Historiske Efterretninger om Malt Herred, 1870, s. 75-102.

²⁶ Skitsen viser altså ikke nødvendigvis situationen 1860, men kan repræsentere et ændringsforslag. Et sådant kan dog ikke have været særlig vidtgående. Måske har tavlen som de nævnte sidestykker også haft trekantgavle over sidefelterne, som nu ønskedes fjernet?

²⁷ Epitafiet synes at være hans seneste, kendte arbejde. Se s. 1707, note 39.

²⁸ I forbindelse med røntgenundersøgelse af malerierne 1993 (jfr. ndf.) skønnedes det, at storfeltets maleri var teknisk afvigende fra og bedre end topmaleriet. Hvis storfeltets maleri skulle være ældre end 1867 forudsætter det, at maleriet er udført i Vejen kirke som oppudsning af det forfaldne epitafium (jfr. s. 2905). Maleriet har en vis lighed med en korsfæstelsesscene, malet 1849 i topstykket på Malt kirkes altertavle (s. 2820 med fig. 20).

²⁹ Tavlens erhvervelse fra hovedsagnet fremgår ikke af kirkernes arkivalier men eftervises i Helms' indb. 1873.

³⁰ Sidefelterne undersøgtes ikke, Kun det nordre har bevaret sit gamle panel, det søndre er fornyet i fyr 1867.

³¹ Fonten er ikke medtaget i Mackeprang: Døbefonte.

³² Inv. nr. 9137. Se Sigvard Skov: Middelalderlige Træskulpturer, Koldinghusmuseet 1961, s. 26f.

³³ Om dem se H. K. Kristensen: Hovedgården Estrup i Malt Herred, Varde 1968, s. 74f.

³⁴ Indskriftens afslutning er her suppleret efter O. Nielsens afskrift (jfr. note 25).

³⁵ Oluf Nielsen (jfr. note 25) taler om »spor af« prædikestolens tidligere anbringelse. At hans erindring og notater fra besøget i kirken (vel adskillige år tidligere) har været usikre, fremgår imidlertid klart. Således kaldes de maledede evangelister »udskårne«, og postamentets restaureringsindskrift anføres som stående foroven.

³⁶ Inv. nr. 16431.

³⁷ Jfr. også en bemaling fra 1792 på Lindknud kirkes altertavle (s. 2682f.).

³⁸ En af de midterste planker synes fra første færd genbrugt, da den har endnu et nøglehul med spor efter nøgleskilt, som ejendommeligt nok er vandretliggende.

³⁹ Svend Prip: Erklæring vedr. orglet 5.juni 1971, i NM.

⁴⁰ Henningsen: Kirkeskibe Ribe, s. 361.

⁴¹ Søren Manøe Hansen: Klokkeskatter i Ribe amt 1526-29 og 1601. I ÅrbRibe 1984, s. 169.

⁴² Se Lise Buurgaard og Agner Frandsen: Træet i stenen. Billedhuggeren Niels Hansen Jacobsens gravmæler og mindesten. Historisk Samfund for Ribe Amt, 1989, s. 37f., 71.